

Carlo Theti és a magyar várépítészet.

Ismeretes körülmény, hogy az ú. n. bástyás rendszer, mely a XVI. század folyamán a maga képére alakította a magyarországi várakat is, mint olasz lelemény, nagy befolyását Európaszerte olasz katonai mérnökök közreműködése által létesítette.

A Magyarországon szerepelt olasz katonai mérnököknek eddig is hosszú sorát ismerjük, részben Herzog József, részben Leone A. Maggiorotti közleményei alapján, s bár kétségtelen, hogy ez a sorozat nagyobb számmal fog bővülni, főleg a bécsi Kriegs-Archiv anyagából, mégsem felesleges az igyekezet, ha csak egy névvel akarjuk is azt kiegészíteni.

Carlo Theti,¹ aki ezúttal kerül szóba először a magyar várépítészet irodalmában, nem járt ugyan Magyarországon, de a bécsi udvarból alkalma nyílt megfigyelni azt a lázas munkát, mely a hazai várak erősítésére irányult, sőt könyve, melyben Eger, Komárom, Érsekújvár és Kanizsa megerősítéséről érdekes részleteket olvasunk, bizonyítani látszik, hogy neki is volt része ebben a munkában.

Életéről csak röviden szólunk. Született 1529 nyarán Nápolyban, hol az aragoniai uralom lehetővé tette neki, hogy spanyol katonai szolgálatba álljon, amelyből azonban csakhamar megvált, hogy tehetségét a műszaki tudományoknak szentelje. Ezirányú fejlődésére jótékony hatással volt Prospero Colonna zagarolai herceg, a Habsburg-ház kegyeltje, akivel a várépítést bástyás rendszeréről folytatott vitái szolgáltak indítékul minket érdeklő műve megírásához. Midőn pedig a herceg 1565 után a bécsi udvarba ment, magával vitte Thetit is, sőt ennek „Discorsi delle fortificazioni” c. elkészült munkáját bemutatta II. Miksa császár-királynak, aki azt a szerző tudta nélkül Rómában, 1569-ben sajtó alá bocsátotta. E közben szerzett tapasztalatai azonban arra bírják a szerzőt, hogy művét átdolgozza, amely már új formájában látott napvilágot Velencében, 1575-ben.

Az udvari szolgálatban tehetségét mint szakértő gyümöl-

¹ V. ö. Carlo Promis. *Biografie di Ingegneri Militari Italiani dal sec. XIV alla metà del XVIII.* (Miscellanea di Storia Italiana, tom. XIV). Torino. 1874. pagg. 527—532.

csöztette, s ezen minőségben egyebek közt Érsekujvár és Nagykanizsa megerősítéséről nyilvánított egy-egy szakvéleményt a császár óhajára. Szolgálataiért azonban nem érezvén magát kárpótolva, csakhamar otthagyta az udvart és V. Vilmos bajor fejedelem szolgálatába állott, majd 1576 után visszatért Itáliába, hol Bergamo és Verona megerősítése körül szerzett érdemeket, mígnem Padovában, 1589-ben elragadta a halál.

Dicsőségére szolgál, hogy műve harmadik kiadását (Venezia, 1588) halála után Vicenzában, 1617-ben mégegyszer s utoljára kinyomatták,

Ez a mű,² valóságos katekizmusa a várépítés bástya rendszerének, s mint ilyet, a hazai várkutatók se nélkülözhetik. Minket ezúttal csak a magyar várakra vonatkozó részleteiben érdekel, melyek olykor mint alkalmoszerű megjegyzések, olykor mint önálló fejezetek ragadják meg figyelmünket.

Igy Eger várára³ hivatkozik a szerző azon probléma kapcsán, miként kell erősíteni, ha hegy áll a város⁴ közelében? Tudniillik itt is ugyanaz a helyzet, amennyiben a várostól 90 canna⁵ távolságban hegy emelkedik 25 canna magasságnyira. Ez a körülmény a váron kívül szükségessé tette a hegy felé néző városrész megerősítését is, mely célból ide két kicsi és erősen hegyesszögűre képzett bástyát építettek, nagyon rövid kötőgáttal. Erről a külső erődítményről. ámbár piaca annyira összeszorult a bástyáknak egymástól való kis távolsága miatt, hogy a benne lévőket nem lehet észrevenni a hegyről, azt hitték, hogy a város erről az oldalról nagyon jól megvan erősítve, annál is inkább mivel a hegyről jövő lövések alig tehetnek benne kárt. Mások azonban belátták, hogy az ellenség felülről többféle módon is könnyen feltöltheti az árkot, mely esetben az erőd aligha lenne többé védhető, miért is azt tanácsolták, hogy a hegynyulványt olyan helyzetbe juttassák, hogy arról ne lehessen feltölteni a völgyet. Valóban ezen javaslat szerint erődítették is Eger városát.

Az erődnek szigeten való építése körül adandó problémák fejtegetésénél meg Komárom várára⁶ is hivatkozik szerzőnk, melynek megerősítése éppen akkor volt vita tárgya. A Ferdinánd királytól építtetett kastély („un piccolo castello)

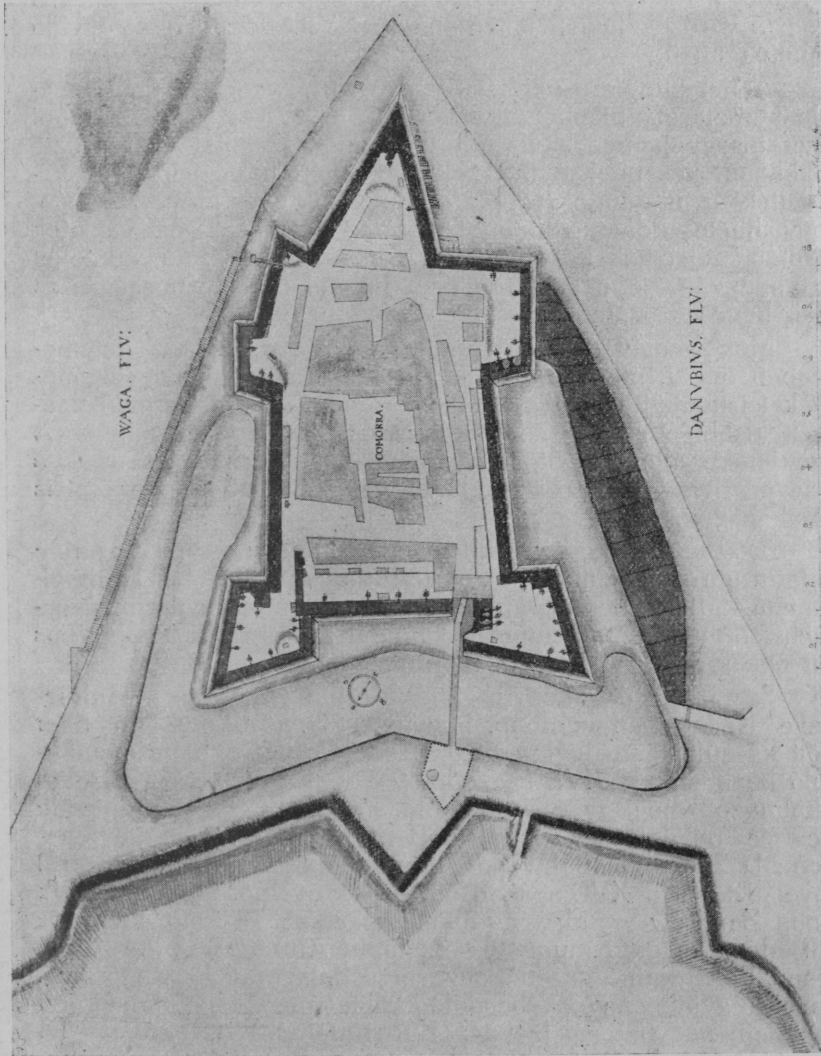
² *Discorsi delle fortificazioni del Sig. re Carlo Theti Napolitano, ove diffusamente si dimostra, quali debbano essere i Siti delle fortezze, le forme, i recinti, fossi, baloardi, castelli et altre cose a loro appartenenti, con le figure di esse.* Hora di nuovo da lui medesimo ricorretti. Vicenza, 1617. Fol., Fig., Pagg. 210. — Az alábbiakban e kiadásra történik hivatkozás.

³ *Id. mű* p. 93

⁴ Átvettem a *città* szót mai jelentésében, ámbár nyilvánvaló, hogy a szerző *cittadella* értelemben is használja.

⁵ 1 canna = cca 2.25 m.

⁶ U. ott, p. 100.

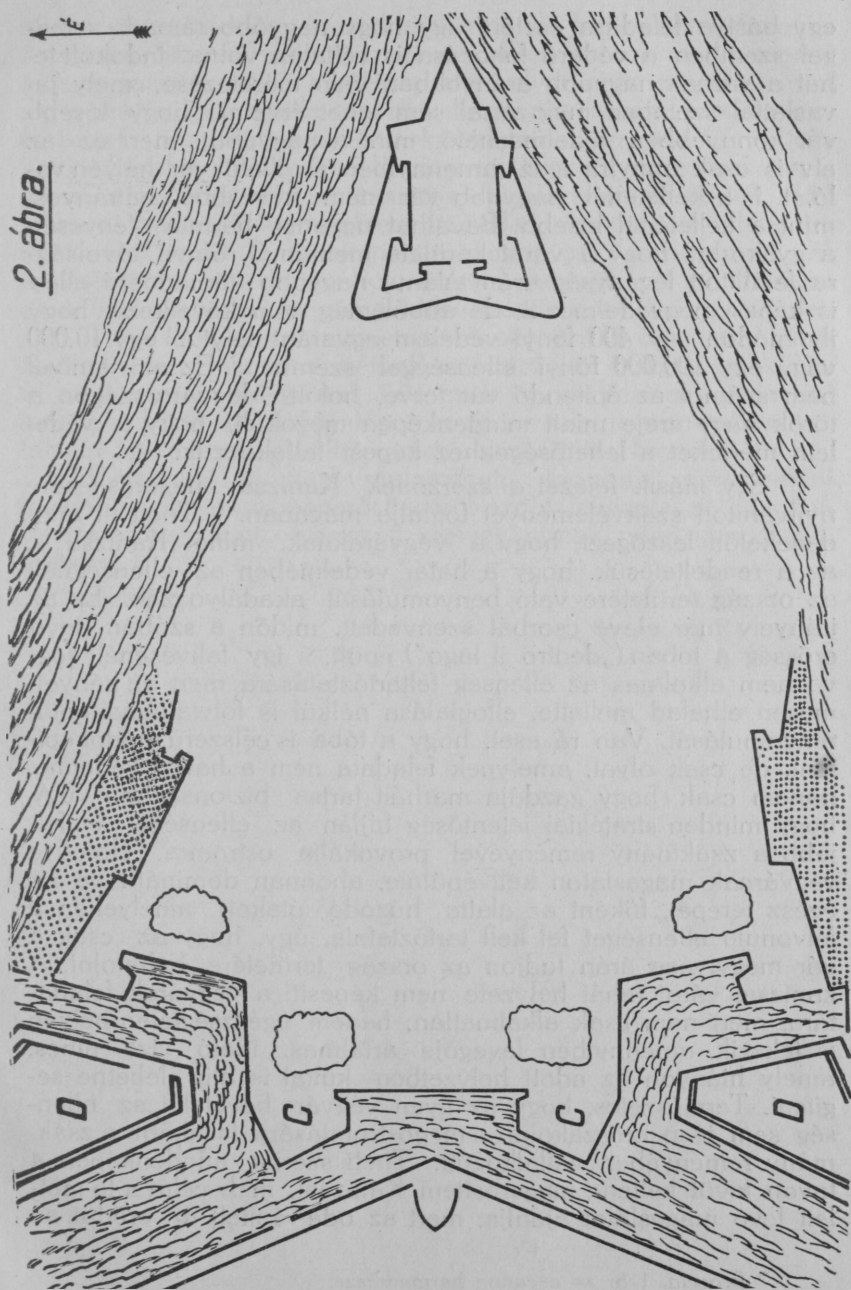
Komárom vára 1639-ben (Ledentu rajza)

ugyanis nem felelvén meg többé rendeltetésének, átalakítására tervet készítettek, melynek vázlatát Theti is közli néhány megjegyzés kíséretében. Ez a terv (I. ábra) a Ferdinánd féle várkastélynak öt, illetőleg hat oldalú és ugyanannyi szögletű erődde váto kiképzését ajánlja, szükséges nagyságú piaccal és hegyesszögű bástyákkal. Theti szerint ezt a tervet oly módon kellene megvalósítani, hogy az így építendő vár csak a vízről legyen ostromolható, ezért nem volna célszerű homlokzatának (A) a javasolt terv szerint való kiképzése. Ha már egyetlen egyenesvonalú gáttal a talajviszonyok miatt nem lehet elzárni ezt az oldalt, az általa bemutatott terv (II. ábra) megvalósítása is, két centrális ágyúpaddal (C) és a meglevő fedőgátakkal (D), hathatósabb védelmet biztosítana.

Önálló fejezetben adja Theti azt a szakvéleményt, melyet a császár megbízásából („per ubedir la Maestà”) nyilvánított az Érsekújvár megerősítésére benyújtott javaslatról.⁷ E szerint a vár hatszögletűre, ugyanannyi kötőgáttal volna építendő, oly módon, hogy egy-egy oldala 125 *closter*⁸ hosszú legyen, melyből a kötőgátra 83 *cl.*-nek, a bástya homlokára pedig 45 *cl.*-nek kell jutnia, míg a bástyák szárnyai 16 lépésre méretezendők 9 lépésnyi széles vállakkal; javasolják továbbá a bástyák homlokainak derékszögben való képzését, s azokkal párhuzamosan 20 *cl.* távolságra a *contrascarpa* építését, 3 *cl.* mély árokkal, s egyéb védművek építését a rendszernek megfelelő szabály szerint. Theti ezeket a terveket amaz általános vezérelv szempontjából bírálja el, mely szerint minden vár úgy építendő, hogy azt minél kevesebb főnyi csapat, minél nagyobb ostromló sereggel szemben sikeresen védelmezhesse; amellelt azonban számol a magyar viszonyok közt mellőzhetetlen különleges szemponttal is, hogy t. i. az építendő várakat ne a védelem, hanem az ostromlók, tehát az ellenség arányához méretezzék. Már most a helyzet az, hogy miután a szóban levő vár sík területen építendő, s így a természettől nem részesülne erejére való adottságokban, csakis mesterséges úton juthat azokhoz a feltételekhez, melyek birtokában az említett szempontok szerint legjobban tudna megfelelni rendeltetésének. Ehhez képest az építendő várnak a lehető legnagyobb területet kell magába zárnia minél kisebb kerülettel. Az adott körülmények között azonban feladata teljesítésére, Theti szerint, nem képesítenék az építendő várat szűkre szabott méretei. Ugyanis olyan rövid kötőgátakkal nem lehetne szükséges nagyságú piacot létesíteni, s a bástyák keskeny szárnyai sem volnának felszerelhetők elegendő ágyúval az illető kötőgátak egyirányból való fedezésére egy-

⁷ *Discorso della fortification d'Yvar in Ungaria.* U. o. pagg. 133—135.

⁸ 1 *cl.* ill. lépés = 6 láb.

egy bástya feladása esetén; úgy hogy nagyobb támadó sereggel szemben a véderő fokozása is céltalan volna. Indokolt tehát a várnak nagyobb arányokban való méretezése, mely javaslattal szemben még azzal sem lehet érvelni, hogy kisebb vár könnyebben védelmezhető, mint a nagyobb, mert ez az elv is csak annyira igaz, amennyiben az illető vár helyén való, t. i. a kelleténél nagyobb vár nem kevésbé hátrányos, mint a kelleténél kisebb. Beválhat ugyanis bármily fényesen a gyakorlat, hogy a várat kerülete mentén 3 rőfnyi⁹ távolságra felállított legénység aránytalanul nagyobb támadóerő ellen is képes megvédelmezni, de abból még nem következik, hogy ily módon egy 400 főnyi védelem egyaránt helyt áll egy 10.000 vagy egy 100.000 főnyi ellenséggel szemben. Ez az, amivel nem számol az építendő vár terve, holott Magyarországon a török nagy ereje miatt mindenképen megokolt, hogy a védelem mértékét a lehetőségekhez képest felfokozzuk.

Egy másik fejezet a szerzőnek Kanizsa megerősítésére nyilvánított szakvéleményét foglalja magában.¹⁰ Theti itt mindenekelőtt leszögezi, hogy a végváraknak, minő Kanizsa is, az a rendeltetésük, hogy a határ védelmében az ellenségnek az ország területére való benyomulását akadályozzák. Ez az irányelv már eleve csorbát szenvedett, midőn a szóban levő erősség a tóban („dentro il lago”) épült, s így fekvésénél fogva nem alkalmas az ellenség feltartóztatására, mert az kényelmesen elhalad mellette, elfoglalása nélkül is folytathatván előrenyomulását. Van rá eset, hogy a tóba is célszerű erődöt építeni, de csak olyat, amelynek feladata nem a határ védelme, hanem csak, hogy gazdája marháit tartsa biztonságban, úgy hogy minden stratégiai jelentőség híján az ellenséget legfeljebb a zsákmány reményével provokálja ostromra. Holott a végvárnak magaslaton kell épülnie, ahonnan dominálhatja az egész terepet, főként az alatta húzódó utakat, amelyeken a felvonuló ellenséget fel kell tartóztatnia, úgy, hogy az csak a vár megvívása árán tudjon az ország területére behatolni. A kanizsai várat tehát helyzete nem képesíti a végvárak feladatára, mert nem csak alkalmatlan, hanem egészségtelen helyen is fekszik, amennyiben levegője ártalmas, isható vize nincs, amely hiányon az adott helyzetben kúttal is alig lehetne segíteni. Természetes, hogy az ilyen végvár bevétele az ellenség sem igen erőszakolja, s megostromlására is inkább a zsákmány reményében vállalkozott. Theti szerint mindenképen a távon kívül kellene megerősíteni Kanizsát, mely célra a tó mellett levő magaslatot ajánlja, mert az oda épített új erődöt az

⁹ *Braccia*, 1 *br* = a canna hermadrésze.

¹⁰ *Discorso sopra la fortification di Canisia*. U. o. lib. VI, pagg. 129–131.

ellenség semmiesetre sem kerülhetné el, ha az országba akar nyomulni. Számol persze azzal az ellenvetéssel, mely szerint egy magaslatra emelt vár nem lehet olyan erős és védett, mint az, amely víz közepette fekszik, de azonnal rácafol erre az érvre azzal, hogy a kanizsai tó kevésvizű, könnyen fel is tölthető, szóval a benne lévő várat nem teszi olyan erőssé, aminő pl. a mellette levő magaslaton szabályszerűen épített erőd lehetne. Ha pedig az említett magaslat valamilyen defektus miatt nem volna mindenképen alkalmas egy szabályszerű vár építésére, azt tanácsolja, hogy inkább hagyják ott a vízivárat és a határon belül keressenek végvár építésére alkalmas terepet.

Theti tanulságos fejtegetései a szóban levő várak alakulására némely pontban kétségkívül érdekes tanulságokkal, s új adatokkal is szolgálnak, de ezek megállapítása, valamint annak a kérdésnek eldöntése, hogy javaslatai mennyiben voltak eredményesek, az illető várak szakértőire tartozik.

Részünkről el nem mulasztható azonban reprodukálni legalább Komárom megerősítéséről szóló fejtegetéseit illusztráló vázlatokat, mint olyanokat, melyek birnak némi ikonografiai értékkel is.

Assisi.

Dr. Florio Banfi.